فصلنامه علمی (مقاله علمی – پژوهشی) پژوهشهای سیاسی جهان اسلام، سال نهم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۸، صص ۲۹۱ – ۲۶۵

DOI: ۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۰۹۰۳۱۱

تحلیل حضور آمریکا در آسیا از منظر حقوق همبستگی
بررسی حملات هواپیماهای بدون سرنشین در پاکستان

جلیل دارا[۱]
استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه تربیت مدرس
محمد داوند[۲]
دکتری روابط بین‌الملل دانشگاه تربیت مدرس (نویسنده مسئول)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۳/۰۲ **تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۵/۲۵**

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی –پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

چکیده

اسلام به عنوان یک مجموعه به هم پیوسته و هماهنگ است. بدین لحاظ هر کدام از اجزاء در جایگاه خاص خودشان قرار دارند. نظام سیاسی –اجتماعی اسلام که یکی از اجزاء این مجموعه است بیانگر این واقعیت است که قلمرو دین از قلمرو شخصی و خصوصی فراتر رفته و به مسائل اجتماعی نیز توجه دارد.

لذا اسلام از یک طرف؛ عدالت، مساوات، برابری، آزادی، اخلاق و تهذیب نفس را مورد توجه قرار داده و از طرف دیگر؛ تجارت، رفاه، جنگ، صلح، امنیت و حکومت را برای جامعه اسلامی خواستار است.

از این رو باید اشاره داشت که آزادی، یکی از بحث انگیزترین موضوعات جوامع بشری در دنیای معاصر است. این موضوع با وجودی که مدام مورد بحث و مناظره بوده و صاحب نظران چیره دستی نیز به طور مکرر به تحقیق، تفسیر و تبیین آن پرداخته‌اند، ولی به دلیل ماهیت خاصی که دارد؛ از طرفی جزء مهم‌ترین حقوق اساسی افراد در جامعه مطرح بوده و از طرف دیگر همواره با منافع ارباب قدرت و دیدگاه‌های اقتدارگریانه مکتب‌های تربیتی، به نحوی در تعارض بوده است، در هاله‌ای از ابهام باقی مانده و توفیق حصول وفاق بر سر تفسیر آن به دست نیامده است. لازم به ذکر است که اسپینوزا از بزرگ‌ترین خردگرایان فلسفه قرن هفدهم و زمینه‌ساز ظهور نقد مذهبی و همچنین عصر روشنگری در قرن هجدهم است و همچنین اقبال لاهوری فیلسوف و سیاستمدار و متفکر مسلمان پاکستانی بود که اشعار زیادی نیز به زبان‌های فارسی و اردو سروده است. اقبال نخستین کسی بود که ایده یک کشور مستقل را برای مسلمانان هند مطرح کرد. مقاله حاضر می‌کوشد تا به روش توصیفی تحلیلی و مبتنی بر ابزار کتابخانه‌ای و اسنادی، تحلیل تأثیر تفکرات اقبال لاهوری و باروخ اسپینوزا در باب آزادی در مبارزه با استکبار و استعمار در جهان اسلام مطالعه موردی پاکستان بپردازد.

واژه‌های کلیدی: اقبال لاهوری، باروخ اسپینوزا، آزادی، جهان اسلام، حکومت اسلامی پاکستان، استعمار.

1. j.dara@modares.ac.ir
2. davand@modares.ac.ir

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

مقدمه و طرح مسئله

به دنبال واقعه ۱۱ ستامبر ۲۰۰۱ م و مشخصا در دوران ریاست جمهوری باراک اوباما، ایالات متحده همواره در مبارزه علیه گروه‌های تروریستی نقش حملات موشکی هواپیماهای بدون سرنشین[1] را نسبت به سایر تاکتیک‌های نظامی، راهبردی ارزیابی نموده است. به گفته مقامات آمریکایی پهپادها نسبت به سایر تسلیحات، این قابلیت را دارند که اهدافی همچون افراد، گروه‌ها و مواضع نظامی را برای ساعت‌ها تحت نظر داشته و در فرصت مناسب و بدون تلفات نیروی نظامی، آنها را از بین ببرند.(Zenko,2013:1-6) به گفته آنها پهپادها با کشتن تعدادی از رهبران القاعده و طالبان موجب اختلال در عملکرد بسیاری از گروه‌های تروریستی در پاکستان و افغانستان شده‌اند.

از طرفی امروزه یکی از مشخصه‌های نظام بین‌الملل، حمایت جهانی از حقوق بشر است؛ به گونه ای که دوری و نزدیکی از آن بر حیثیت و اعتبار دولتها نزد دیگر بازیگران بین‌المللی اثر مستقیم دارد. بر همین اساس بسیاری از کشورها در سیاست داخلی و خارجی خود حقوق بشر را مورد لحاظ قرار می دهند؛ تا جاییکه که ادارات حقوق بشر در وزارت خارجه بسیاری از کشورها ایجاد گردیده و دولتها همواره مسئله حقوق بشر را در نسل‌های متفاوت مورد بررسی قرا داده داده‌اند (ذاکریان،۱۳۷۸-:۲۱). در واقع بین المللی شدن حقوق بشر، در چهارچوب حقوق همبستگی (نسل سوم حقوق بشر) انجام یافته است. بر این اساس تمام کشورهای دنیا علاوه بر رعایت و تضمین حقوق و آزادی‌های شهروندان خود، متعهد می‌شوند حقوق توسعه، صلح، محیط زیست سالم و تعیین سرنوشت مردمان بومی سایر کشورها را نیز رعایت نمایند (انصاری،:۳۸۱۳۹۰-۲۲).

آمریکا یکی از کشورهایی است که با استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین در مناطق مختلف از جمله آسیا به بهانه کمک به حقوق بشر عملا موجب نقض حقوق همبستگی شده است. اگر چه باراک اوباما در ۲۳ مه ۲۰۱۳ م مدعی شد حملات هواپیماهای بدون سرنشین علیه گروه های تروریستی به دلیل تهدیدات آنها علیه امنیت ملی ایالات متحده، کاملا قانونی است و قبل از شروع هر حمله اطمینان حاصل می‌شود که هیچ فرد غیر نظامی کشته و یا زخمی نگردد. .(The New York Tims,23/05/2013) اما طبق گزارش‌های سازمان‌های

1. Unmanned Aerial Vehicles (UAVs), or Drones

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

بین‌المللی دولتی و غیردولتی، در جریان حملات هواپیماهای مذکور صرفا به منطقه فتا[1]) منطقه قبایلی پاکستان در ساختار سیاسی این کشور فتا خواند می شود(، تعداد زیادی از قربانیان را غیرنظامیان تشکیل می‌دهند. لذا این پهپادها علاوه بر اینکه جان حدود ۳۰۰ تا ۱۰۰۰ نفر غیرنظامی را گرفته‌اند(International Security,2015) ، در تمامی ابعاد زندگی اجتماعی، اقتصادی و فردی مردمان ساکن این منطقه تأثیرات ناگواری به جای گذاشته‌اند.

از اینرو، ارکان جامعه مدنی جهانی همچون شورای حقوق بشر، سازمان عفو بین‌الملل و دیده‌بان حقوق بشر حداکثر تلاش خود را معطوف به این دغدغه‌ها نموده‌اند که ایالات متحده در مبارزه با تروریسم در پاکستان و دیگر کشورها اولا صدمه‌ای به شهروندان از لحاظ فیزیکی و روانی نرساند؛ ثانیا اطلاعات مربوط به حملات موشکی نظیر آمار تلفات شبه نظامیان و غیرنظامیان را برای عموم منتشر کند و ثالثا در صورت هدف قرار دادن غیر نظامیان به آنها غرامت پرداخت کنند .(Human Rights Watch,2015) به عنوان نمونه، سازمان دیده‌بان حقوق بشر در ۱۳ مه ۲۰۱۵ م در نامه‌ای به اوباما می‌نویسد: همانطور که دولت شما به طور رسمی از کشته شدن دو شهروند آمریکایی و ایتالیایی توسط هواپیماهای بدون سرنشین در کشور پاکستان عذرخواهی نمود؛ از شما تقاضا داریم به همین شیوه دولت ایالات متحده نسبت به تمام حملات ضدتروریستی[2] پهپادها که در آن شهروندان کشته یا زخمی می‌شوند، بدون توجه به ملیت آنها پاسخگو باشد. برای همین، دولت شما باید سازوکاری منظم و شفاف را در پیش گیرد که بواسطه آن پس از حملات موشکی پهپادها، جامعه جهانی [از میزان تلفات] مطلع گردیده و حقوق تضییع شده شده غیرنظامیان جبران گردد .(Human Rights Watch, 2015)

با این وجود به نظر می رسد اخذ این روش از سوی سازمان‌های فعال در زمینه حقوق بشر جهت مبارزه با نقض حقوق بشری پهپادهای آمریکایی در پاکستان، فاقد کارآیی لازم است. زیرا حملات این پهپادها بی توجه به هشدارهای سازمان های حقوق بشری ادامه یافته است و آمار و اطلاعات منتشره نشان می‌دهد که این حملات به منطقه فتا در پاکستان، بیش از این که به سرکوب تروریسم کمک‌کرده باشد، به گسترش فعالیت‌های تروریستی در این منطقه منجر شده است. این نکته اساسی به کرات توسط محققان و مؤسسات تحقیقی غربی نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

1. Federally Adminstrated Tribal Araes of Pakistan: FATA
2. Counterterrorism Strikes

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

اهداف و سوال پژوهش

هدف پژوهش ارزیابی عملکرد آمریکا در استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین با ادعای دفاع از حقوق همبستگی است. بر این اساس بررسی عواقب ناگوار حملات هواپیماهای بدون سرنشین آمریکا برای دولت و جامعه پاکستان در قالب حقوق همبستگی، بیش از پیش ضرورت می‌یابد. سوال اصلی پژوهش این است که حملات هوایی پهپادهای آمریکایی در منطقه آسیا بویژه منطقه مورد نظر پژوهش(فتا) آیا با هدف مبارزه با تروریست ها انجام می گیرد؟

ملاحظات نظری؛حقوق همبستگی[1]: سیری در ریشه‌ها و مبانی

حقوق بشر[2] از اساسی‌ترین حقوقی است که هر فرد به طور ذاتی و به صرف انسان بودن از آن بهره‌مند می‌شود. مطابق اعلامیه جهانی حقوق بشر و سایر اسناد بین‌المللی، این حقوق، ویژگی‌هایی همچون جهانشمول بودن، سلب ناشدنی، انتقال‌ناپذیری، تفکیک‌ناپذیری، عدم تبعیض و برابری‌طلبی، به هم پیوستگی و در هم تنیدگی را داراست. از اینرو، به تمامی افرد در هر جایی از جهان تعلق دارد و هیچ‌کس را نمی‌توان به صرف منطقه‌ای که در آن زندگی می‌کند، از حقوق بشر محروم کرد؛ ضمن اینکه همه افراد فارغ از عواملی چون نژاد، ملیت، جنسیت و غیره در برخورداری از این حقوق با هم برابر و یکسانند و در این خصوص کسی را بر دیگری برتری نیست (Merriam Webster Dictionary,2013). در واقع حقوق بشر از جمله مفاهیمی است که ریشه در خلقت بشری دارد و به انحاء مختلف در تمام ادیان الهی و آموزه‌های دینی بدان اشاره شده است. این حقوق از جمله قواعد حقوق طبیعی است که در چارچوب اصول کلی حقوق ذاتی تلقی می‌گردد و در نتیجه فراتر از اراده حاکمان، اصول قهری، لایتغیر، عام و فراگیر است که مشمول مرور زمان نمی‌شود و لازمه حیات فردی و اجتماعی است (فروغی‌نیا،:۱۶۰۱۳۹۰).

از همین رو، محققان برای حقوق بشر سه نسل متفاوت قائل شده‌اند. نسل اول حقوق بشر مربوط به آزادی و دربردارنده حقوق مدنی و سیاسی است که از افراد در مقابل قدرت دولت‌ها محافظت می‌نماید. این حقوق در درجه اول مربوط به افراد می‌شوند، اما در برخی

1 Solidarity Right

2. Human Rights

فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

موارد به صورت جمعی (از قبیل آزادی تشکل و حق تجمعات) نیز، بیان می‌شوند. حقوق مدنی و سیاسی عبارتند از: مواردی همچون آزادی اندیشه و وجدان، آزادی بیان و مذهب، حق مشارکت در جامعه مدنی و سیاست و حفاظت از ممنوعیت تبعیض در جامعه. نسل دوم حقوق بشر شامل حقوقی است که برابری اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را در جامعه تضمین می‌نماید. این حقوق شامل شرایط کار مساوی، حق امنیت اجتماعی، حق مشارکت فرهنگی، حق آموزش و پرورش و بیمه بیکاری برای آحاد جامعه می‌باشند که باید دولت‌ها آنها را ایجاد و حفاظت نمایند .(Rezai,1998:2)

کارل وسک[1] رئیس وقت بخش حقوق بشر و و صلح یونسکو نخستین بار در سال ۱۹۷۲ م اصطلاح حقوق همبستگی (نسل سوم حقوق بشر) را در گزارشی به منظور پیشنهاد شناسایی حقوق بین‌الملل تنظیم کرده بود، به کار برد و در سال ۱۹۷۹ م در قالب نظریه حقوق همبستگی آن را در دهمین جلسه مطالعاتی مؤسسه حقوق بشر استراسبورگ، مطرح کرد. طبق نظام سنتی حقوق بشر، مسئولیت رعایت و تضمین حقوق و آزادی‌های بشر بر عهده دولت متبوع هر فرد است و دولتها در برابر اتباع خود مسئولیت دارند، نه اتباع سایر کشورها. اما نظریه حقوق همبستگی در صدد است تا تعهدات بین‌المللی را به تعهدات ملی اضافه کند و بر تعهداتی که افراد و دولت‌ها می‌توانند در قبال جامعه جهانی داشته باشند بیفزاید. بر این اساس کمک به کشورهای در حال توسعه توسط کشورهای توسعه یافته، یک امر اخلاقی محسوب نمی‌شود، بلکه ایفای یک تعهد حقوقی است (انصاری،: ۳۸۱۳۹۰-۲۲).

ژروم شستاک[2] می‌گوید: این نسل در برگیرنده حق صلح، حق توسعه و حق همبستگی است؛ اما باید توجه داشت که رهیافت جدید در زمینه حقوق بشر نشان دهنده موضوعاتی است که یا در حال ظهور، یا به تازگی پدید آمده است و نیاز به آنها احساس می‌شود. این حقوق از یک سو مورد انتظار هر فرد در مقابل قدرت عمومی است و از سوی دیگر مورد توجه قدرت عمومی دولتی یا غیر دولتی است. اگرچه هیچ یک از این حقوق در اسنادی با قابلیت ضمانت اجرایی در نظر گرفته نشدند ولیکن در سطح منطقه‌ای هچون منشور آفریقایی حقوق بشر (مواد ۲۲-۲۴) می توان شاهد این حقوق بود (وبگاه تخصصی حقوق و فقه، ۱۳۹۹).

1. Karel Vasak
2. Jerom Shestak

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

حقوق نسل سوم یا حقوق همبستگی حقوقی هستند که برای تحقق نه تنها نیاز به اقدامات ایجابی و سلبی هر دولت دارند، بلکه رفتار همه افراد و جوامع نیز در تحقق آنها مؤثر هستند. این نسل از حقوق فراتر از حقوق مدنی، سیاسی و اجتماعی صرف هستند و در صدد آنند که فراورده‌ای از آرزوهای جدید انسانی و تلاشی برای تعریف سمت و سوی مطلوب توسعه حقوق بشر باشند. در عین حال، حقوق همبستگی مبین برداشتی نوین از حیات ملی و بین‌المللی جامعه انسانی است و تحقق آن در گرو مساعی مشترک و همبستگی تمامی بازیگران حیات اجتماعی و ملی و بین‌المللی است (امور تحقیق و پژوهش کمیسیون حقوق بشر اسلامی ایران، ۱۳۸۸). حقوق همبستگی نه تنها حقوق دو نسل پیش از خود را نفی نمی‌کند، بلکه طرحی نو در استوار ساختن آن دو در برخی از قلمروها است. لذا با وجود سپری شدن بیش از سه دهه از گفت‌وگوها پیرامون نسل سوم و به دور از جدال بر توافق حقوق فردی و جمعی و گروهی، شورای حقوق بشر ملل متحد در پیش‌نویس اعلامیه «حقوق مردمان و افراد به همبستگی بین‌المللی» به شناسایی حقوق افراد و گروه‌ها در کنار هم می‌پردازد (میرمحمدی و صادقی، ۱۳۹۴: ۱۲۱).

بدین‌سان، حق همبستگی حقی است بشری که به موجب آن هر فرد انسانی و تمامی ملت‌ها از این حق برخوردارند که از منافع زیستی و سیاسی –اقتصادی در یک جامعه بین‌المللی عادلانه و منصفانه برخوردار باشند. در این جامعه بین‌المللی در بستر همبستگی بین‌المللی تمامی حق‌های بشری و آزادی‌های بنیادین برای همگان محقق می‌گردد. به سخن دیگر، حق همبستگی کوششی است جهت بین‌المللی نمودن تعهدات دولت‌ها به نفع حقوق بین‌الملل بشر. از اینرو، همبستگی بین‌المللی بدین معنا است که تمامی دولت‌ها باید از انجام اقداماتی که به نحو برجسته‌ای مانع دستیابی به اهداف مشترک و اساسی جامعه بین‌المللی می‌گردد، خودداری کنند و تمامی آن‌ها از اعمال قدرت خود در مسیری که به تمامیت جامعه بین‌الملل و منافع آن خدشه وارد سازد، پرهیز کنند (میرمحمدی و صادقی، ۱۳۹۴: ۱۱۵–۱۱۳). بنابراین، حق توسعه، حق صلح، حق محیط زیست سالم، میراث مشترک بشریت (شامل منابع زمینی، دریایی و هوایی)، حق ارتباطات و کمک‌های بشردوستانه (بدون در نظر گرفتن اهداف سیاسی)، حق تعیین سرنوشت، حق مردمان بومی از جمله حقوق نسل سوم هستند (باقی،۱۳۸۹).

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی –پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

با عنایت به مفروضات فوق می‌توان دریافت که صاحبنظران حقوق بشر علاوه بر امور داخلی، در صحنه روابط خارجی نیز برای دولتها، تعهداتی را مشخص نموده‌اند. در واقع دولت ها باید اصول حقوق بین‌الملل را تکریم نمایند، در ارتقاء امنیت بین–الملل کوشا باشند، به حقوق اتباع سایر کشورها تجاوز ننمایند و توسعه پایدار بین‌المللی را در دستور کار خود قرار دهند. این اصول به طور سازمان یافته از سال ۱۹۷۹ م در قالب حقوق همبستگی یا نسل سوم حقوق بشر مطرح شده که ضمن ایجاد تعهدات حقوقی برای کشورها، مبنای نظری پژوهش محققان واقع گردیده است.

عملکرد آمریکا در نسبت با رعایت حقوق همبستگی

به طور کلی، در زمینه رعایت حقوق همبستگی، وزارت خارجه آمریکا طی ارائه گزارشی مدعی است« ایالات متحده، نقشی اساسی در توسعه و حمایت از ایده حقوق بشر داشته است. در اعلامیه استقلال سال ۱۷۷۶ م که بواسطه آن، سرسپردگی مستعمره‌های آمریکا به پادشاهی بریتانیا به پایان رسید؛ آمده است که «همه مردم، آزاد آفریده شده‌اند». همچنین بعد از جنگ اول جهانی رئیس جمهور آمریکا وودرو ویلسون از خودمختاری دولتها و حمایت از اقلیت‌ها دفاع نمود و بعد از جنگ جهانی دوم سرمایه‌گذاری و تلاش‌های قابل ملاحظه‌ای را برای تقویت دمکراسی در اروپا و ژاپن انجام داد. در واقع ایالات متحده رهبر استعمارزدایی[1] بود؛ به طوری که در سال ۱۹۴۶ فیلیپین را مستقل نمود» (America gov, 2014: 20-29).

اما به اعتقاد صاحب نظران و گزارش های سازمان‌های بین‌المللی حقوق بشری در خصوص ارزیابی عملکرد آمریکا در قبال نسل سوم حقوق بشر موارد عدیده‌ای از نقض این حقوق، وجود دارد. مواردی همچون دخالت آمریکا در کودتاهای مختلف در جهان (آبراهامیان،:۲۸۴۱۳۹۲)، نپیوستن این کشور به کنوانسیون‌های مربوط به محیط زیست (پوراحمدی و محمدی‌لرد،–:۱۴۴۱۳۹۰–۱۲۹)، استفاده از بمب اتم و کشتار دهها هزار تن از مردم ژاپن، تحریم غیرقانونی کشورها، مداخلات نظامی غیر قانونی و تخلفاتی که به صورت سازمان‌یافته‌تر گزارش می‌شوند. در ذیل به مواردی از آنها اشاره می‌شود.

1. Decolonization

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

۱- نقض حقوق مهاجران

در آمریکا حدود ۲۵ میلیون مهاجر وجود دارد که ۱۲ میلیون نفر از آنها غیرقانونی و بدون مجوز اقامت در این کشور زندگی می-کنند. در حال حاضر تعداد زیادی از بازداشتگاه‌های اداره مهاجرت هر ساله حدود ۴۰۰ هزار مهاجر را در خود جای می‌دهند. صدها نفر از بازداشت‌شدگان در سلول‌های انفرادی محبوس هستند. همچنین در این کشور، مهاجرین از لحاظ بدرفتاری در محیط شغلی، و دیگر امور اجتماعی محدودیت‌های زیادی دارند. (Human Rights Whatch,2014) اتحادیه آزادی‌های مدنی آمریکا در گزارشی می‌آورد تا سال ۲۰۱۲ م، ۵۶۰۰ مهاجر در تلاش برای عبور از مرز آمریکا و مکزیک در نتیجه اجرای سیاست بازدارندگی مرگبار ایالات متحده جان خود را از دست داده‌اند. طبق این سیاست تعمدی، مهاجرین غیرقانونی باید از مناطقی از مرز عبور کنند که بسیار پرخطر هستند. بر همین اساس در مرز میان آمریکا و مکزیک، به طور میانگین روزانه یک نفر کشته می‌شود که پیش‌بینی می‌شود که حدود ۱۱ درصد از این افراد کودک هستند (American Civil Liber-ties Union,2012:4).

۲- حمایت از تروریسم

کمک مالی و لجستیکی به گروه‌های تروریست در سوریه یکی دیگر از مؤلفه‌های نقض حقوق همبستگی از جانب آمریکاست. سازمان دیده‌بان حقوق بشر در انتقاد به سیاست خارجی آمریکا گزارش می‌دهد که در ماه ژانویه سال ۲۰۱۴ م قانون‌گذاران ایالات متحده در مورد فرستادن کمک‌های نظامی به نیروهای مخالف سوریه در جنگ داخلی این کشور تبادل نظر کردند. در ماه فوریه، دولت اعلام کرد که اعطای کمک‌هایی از جمله مواد غذایی و تجهیزات پزشکی را به نیروهای مخالف سوریه آغاز خواهد کرد (Human Rights Whatch,2014).

در این ارتباط، باتلو و بریتن خبرنگاران سی.ان.ان. با ابراز شگفتی از کمک آمریکا به شورشیان سوریه می‌نویسند: در واقع، دولت اوباما با برخی از رهبران پیشتاز مخالف سوریه ارتباط نزدیکی دارد. شگفت‌آور است که اختصاص منابع مالی به شورشیان در سوریه آشکارا و بی‌پرده صورت می‌گیرد. تابستان سال ۲۰۱۳، کنگره، منابعی را برای کمک به شورشیان سوریه تصویب نمود. همچنین دولت اوباما در۲۶ ژوئن ۲۰۱۴ از کنگره آمریکا خواست تا

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

کمک‌های مالی به حجم ۵۰۰ میلیون دلار را به منظور تجهیز و آموزش مخالفان بشار اسد تصویب کند. کیتلین هایدن[1]، سخنگوی شورای امنیت ملی آمریکا در توضیح این درخواست گفت هدف از این کمک‌ها، تثبیت مناطقی است که در تصرف مخالفان است .(Botelho and Brittain,2014) اگرچه سازمان عفو بین‌الملل به تعداد کشته شده‌های سوری توسط مخالفان اشاره نمی‌کند اما می‌نویسد: گروه‌های مسلح در سوریه در مناطق تحت تصرف خود جنایاتی از قبیل قتل، آدم ربایی، بازداشت خودسرانه، شکنجه و بدرفتاری با دیگر اقلیت‌های مذهبی را مرتکب می‌شوند .(Amnesty Internationa,2014)

۳-کشتار غیرنظامیان با هواپیماهای بدون سرنشین

از دیگر موارد نقض حقوق همبستگی، نقض حقوق غیرنظامیان یمنی، سومالیایی، افغان و پاکستانی در اثر حملات موشکی پهپادهای آمریکایی است که همواره مورد مداقه جامعه بین‌المللی بوده است. در طی دهه اخیر حمله موشکی پهپادهای آمریکایی علیه گروه‌های تروریستی در یمن و کشورهای فوق منجر به کشته شدن تعدادی از غیر نظامیان نیز شده است. همین مسئله سبب گردیده تا بسیاری از سازمان‌های حقوق بشری به این وضعیت معترض شوند. به عنوان مثال، سازمان دیده‌بان حقوق بشر در گزارشی جداگانه در سال ۲۰۱۴ م می‌نویسد: در ۱۲ دسامبر ۲۰۱۳، براثر حمله یک پهپاد آمریکایی به ۱۱ خودرو که پشت سر هم در یک جشن عروسی حرکت می‌کردند، ۱۲ مرد کشته و حداقل ۱۵ نفر دیگر از جمله عروس، زخمی شدند. اگر چه در این ارتباط مقامات آمریکایی ادعا نمودند که افراد مزبور گروه‌های مسلح القاعده در شبه جزیره عربستان بودند، اما در اثر تحقیقات دیده‌بان حقوق بشر از شاهدان و اقوام کشته شدگان مشخص شد که آنها غیر نظامی بوده‌اند (Human Rights Whatch, 2014 :29).

این وضعیت همانطور که در ادامه پژوهش بررسی خواهیم نمود، در ارتباط با پاکستان شدیدتر است. در ادامه مطابق سوال پژوهش این مطلب را بررسی خواهیم کرد که آیا بیشتر کسانی که در پاکستان قربانی حملات پهپادها می‌گردند تروریست‌ها (یا فعالیت آنها) هستند یا غیر نظامیان، ثانیا اینکه آیا به موازات حملات پهپادها از میزان فعالیت تروریست‌ها کاسته می شود یا اینکه موجب گسترش تروریسم می گردد.

1. Caitlin Hayden

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

سیاست های اعلانی و اعمالی آمریکا در بکارگیری پهپاد در پاکستان

در پاسخ به این گزاره حقوق بشری که در جریان حملات موشکی پهپادهای آمریکایی چه کسانی در پاکستان کشته می‌شوند؟ دو نظر متفاوت وجود دارد. از یک طرف، مقامات رسمی این کشور با ذکر مطلوبیت‌های هواپیماهای بدون سرنشین مدعی‌اند که در این حملات، صرفا جریانات تروریستی از بین می‌برند. بنابراین دلایل آمریکا در استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین، بهره مندی از پهپاد در مبارزه با تروریسم است. از طرف دیگر، به روایت برخی از مقامات پاکستانی، سازمان‌های بین‌المللی دولتی و غیردولتی، شاهدان محلی و محققان حقوق بشری، درصد قابل توجهی از افرادی که کشته می‌شوند، غیرنظامیان هستند. همچنین بر اساس ارائه مدارک و شواهد معتقدند هرچه حملات موشکی پهپادها افزایش می‌یابد؛ دامنه تروریسم نیز گسترش پیدا می‌کند. اگر گزاره دوم صحیح‌تر از گزاره نخست باشد، باید در این بخش با توجه گسترش تروریسم در پاکستان و متعاقبا تهدید بیشتر امنیت و منافع آمریکا به این سؤالات پاسخ داد که چه اهدافی ارزشمندتر از نابودی تروریسم برای ایالات متحده در استفاده از پهپاد در پاکستان وجود دارند؟ و این اهداف زمینه‌ساز چه تخلفات حقوق بشری در پاکستان می‌شود؟

۱- سیاست اعلانی در استفاده از پهپاد در پاکستان

بعد از واقعه ۱۱ ستامبر ۲۰۰۱، دولت بوش شروع به لشکرکشی علیه اعضای متواری القاعده و دیگر گروه‌های مسلح نمود. در فوریه ۲۰۰۲ م، سه مرد مظنون به تروریست (مجاهدین سابق) در افغانستان بر اثر حمله هواپیماهای بدون سرنشین تحت عنوان برنامه «کشتار هدفمند»[1] توسط سازمان سیا[2] کشته شدند. این برنامه شش ماه بعد در ۳ نوامبر ۲۰۰۳، در یمن اجراشد. مقامات آمریکایی مدعی شدند که در جریان این حمله، شش مرد از جمله قاعد سینان هارسی[3] یکی از برنامه ریزان حمله تروریستی به ناوشکن آمریکایی یو اس اس کول، کشته شده‌اند. این عملیات ها، سنگ بنای اجرای کامل برنامه کشتار هدفمند در پاکستان از سال ۲۰۰۴ م شد. بعد از تهاجم آمریکا به افغانستان تعدادی از افراد طالبان از طریق مرز پاکستان به این کشور گریختند و به خصوص در منطقه فتا مستقر شدند.(Global Justice Clinic,2012:8-12)

1. Targeted Killing
2. Central Intelligence Agency
3. Qaed Sinan Harithi

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

بر همین اساس، بیشتر حملات هواپیماهای بدون سرنشین آمریکا در مناطق قبیله‌ای فتا و در وزیرستان جنوبی و شمالی (شمال و شمال غرب پاکستان) متمرکز شده است. ۷۳ درصد از حملات، در وزیرستان جنوبی و ۲۷ درصد در وزیرستان شمالی انجام می‌گیرند؛ چرا که طالبان پاکستان، طالبان افغانستان، گروه‌های متفاوت جهادی پنجابی و شبکه حقانی، القاعده و دیگر شبه نظامیان خارجی در آن حضور دارند و قصد دارند از فتا به عنوان سکوی عملیات خود در افغانستان و پاکستان استفاده کنند .(Kaltenthaler & Others,2012:7) از اینرو، ایالات متحده به ویژه دولت باراک اوباما به جای لشکرکشی نظامی جهت سرکوب تروریسم در منطقه فتا، معتقد به استفاده از پهپاد به دلیل انواع مطلوبیت‌های این سیستم عامل بود.

۱-۱- مطلوبیت‌های راهبردی پهپادها در مبارزه با تروریسم

اصلی‌ترین استدلال ایالات متحده این است که راهبرد استفاده از پهپادهای این کشور در پاکستان باعث اخلال در روند جذب افراد در گروه‌های تروریستی نظیر القاعده و طالبان می‌شود. این سازوکار از دو طریق اجرا می‌شود. الف- سازوکار اخلال در عملیات تروریست‌ها: بواسطه سازوکار اخلال، پهپادها توانایی شبه نظامیان در انتخاب، اجرا و روش مؤثر برای انجام عملیات و نفوذ بر مناطق تحت حاکمیت خود را کاهش می‌دهند؛ ب- سازوکار کاهش اثر گذاری : بر اساس این استدلال، بر اثر حملات پهپادها، رهبران گروه‌های تروریستی و سایر افراد رده بالای این گروه‌ها کشته می‌شوند و متعاقبا توانایی تروریست‌ها در ایجاد رعب و وحشت کاهش می‌یابد. طبق آمار دولت اوباما، از سال ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۲، حداقل ۲۰ تا ۳۰ تن از رهبران القاعده در افغانستان و پاکستان کشته شده‌اند. در پاکستان به تنهایی حداقل ۵۱ رهبر شبه نظامی شامل ۲۸ رهبر ارشد عملیاتی بین سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۳، کشته شده‌اند (Johnston & Sarbahi,2013:5-6).

۱-۲- مطلوبیت‌های فنی پهپادها در مبارزه با تروریسم

استفاده آمریکا از هواپیماهای بدون سرنشین مسلح از لحاظ فنی دارای دو مزیت منحصر بفرد نسبت به انواع جنگنده است: اولا، پهپادها می‌توانند از راه دور به حمله موشکی مبادرت ورزند. این امتیاز به پهپاد اجازه می‌دهد برای مدت طولانی بر فراز اهداف مورد نظر پرواز کنند. برخی از این پهپادها مانند ریپر[1] می‌توانند تا ۱۴ ساعت، هدف را در آسمان تعقیب نمایند. در حالی که توانایی جنگنده اف ۱۶ در این مورد کمتر از ۴ ساعت می‌باشد. ثانیا، کارایی

1. Reaper

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

پهپادها در پیدا نمودن، تمرکز نمودن و شلیک کردن به هدف، تقریبا آنی است. در حالی که دیگر سیستم‌ها، فاقد این توانایی‌اند. برای مثال، سرعت یک موشک پهپاد از سرعت صوت نیز سریع‌تر است. این توانایی در تضاد کامل با برخی موشک‌ها همچون موشک کروز است که برای امکان عملیاتی شدن شلیک آن ۴ تا ۶ ساعت زمان مورد نیاز است .(Zenko,2013:6)

۱-۳- مطلوبیت‌های اقتصادی و سیاسی پهپادها در مبارزه با تروریسم

همانطور که وزارت دفاع آمریکا اعلام نموده استفاده از پهپاد در پاکستان بسیار ارزان‌تر، امن‌تر و مؤثرتر از لشکرکشی نظامی جهت مبارزه با تروریست‌هاست. پهپادها وظایفی نظامی دارند که کاملا از لحاظ اقتصادی مقرون به صرفه‌تر از هزینه‌هایی است که انسان، با هوش محدود خود می‌تواند در صحنه نبرد در منطقه فتا به کار بندد. پنتاگون می‌گوید که استفاده از پهپادها حدود نیم تریلیون دلار در طول ده سال جنگ فقط با فشار دادن یک دکمه از مقر سازمان سیا در ویرجینیا از هزینه‌های نظامی کاهش می‌دهد. به اعتقاد آمریکایی ها از لحاظ سیاسی نیز، کارکرد پهپادهای آمریکا به حکومت پاکستان این اجازه را می‌دهد که بواسطه کشتار رهبران اصلی گروه‌های ، بی‌ثباتی سیاسی جای خود را با امنیت و رفاه اقتصادی برای مردم پاکستان عوض کند .(Birkentha,2012:10-11)

۲-اهداف اعمالی ایالات متحده در استفاده از پهپاد در پاکستان

نویسنده مقاله «حضور نیروهای نظامی خارجی در افغانستان و گسترش افراط‌گرایی فرقه‌ای در پاکستان (۲۰۰۱ تا ۲۰۱۱)» به نقل از دفتر روزنامه‌نگاری تحقیقی[1] نشان داده است که: «حملات هواپیماهای بدون سرنشین آمریکا به مناطق قبایلی پاکستان، بیش از این که به سرکوب ستیزه‌گری در این مناطق کمک کرده باشد، به گسترش خشونت تلافی‌جویانه منجرشده‌اند. مقایسه تعداد حملات هواپیماهای بدون سرنشین با تعداد حملات انتحاری پس از سال ۲۰۰۲ نشان می‌دهد که با افزایش حملات هوایی ایالات متحده در مناطق قبایلی، تعداد حملات انتحاری گروه‌های ستیزه‌گر در مناطق قبایلی و سایر نقاط شهری پاکستان نیز افزایش یافته و مجموع تعداد حملات هواپیماهای بدون سرنشین و حملات انتحاری به‌طور تقریبی با هم برابرند».[2] به عنوان مثال، در سال های ۲۰۰۱ و ۲۰۰۲ م، هواپیماهای بدون سرنشین

1. The Bureau of Investigative Journalism, SATP

۲. چرا که همواره مرزهای سیاسی موجب می‌شود استقرار هویت‌ها در فضای سیاسی در برابر غیریت‌های رادیکال، معنا و مفهوم یابند (عسگریان و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۴۵).

فصلنامه علمی -پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

سال نهم، شماره سوم، پاییز ۱۳۹۸
[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

آمریکا به پاکستان حمله‌ای نداشتند، در مقابل نیز دو حمله انتحاری در این کشور صورت پذیرفت. در حالی که در سال های ۲۰۰۷ و ۲۰۰۹ م، به ترتیب ۵ و ۵۳ بار پهپادهای آمریکایی به پاکستان حمله موشکی داشتند و در مقابل، در سال ۲۰۰۷، ۵۵ حمله انتحاری و در ۲۰۰۹، ۷۹ حمله انتحاری در پاکستان رخ داد (محبوبی و دیگران، :۱۱۴۱۳۹۳).

همچنین، دولت پاکستان همواره از کمک‌های اقتصادی و نظامی آمریکا بهره‌مند شده است؛ به طوری که بین سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۰ م،ایالات متحده به دولت پاکستان تقریبا ۱۹ میلیارد دلار کمک مالی اعطاء نموده که ۱۰ درصد این مبلغ به منظور کمک به توسعه پاکستان بوده و ۷۵ درصد نیز برای کمک نظامی به این کشور اختصاص داده شده است (AkbarZaidi,2011:5). در این میان، پاکستان نمونه‌ای از کشورهای در حال توسعه معرفی می‌شود که در آن نظامیان در سیاست، نفوذ گسترده‌ای داشته‌اند (لطفیان،:۲۳۷۱۳۸۸). در همین راستا، هم ارتش و هم سرویس اطلاعات و امنیت پاکستان (آی،اس،آی)[1] از رادیکالیسم اسلامی برای پیشبرد اهداف خود در عرصه‌های داخلی و خارجی استفاده می‌کنند؛ (Oakley and Gady,2009:1) به طوری که ۱۸۰ گزارش مستند متفاوت موجود است که نشان دهنده دیدارهای افراد رده بالای آی،اس،آی با فرماندهان ارشد طالبان، آموزش بمب‌گذاری به طالبان و حتی سازماندهی عملیات پیچیده برای آنها می‌باشد. نیز مدارکی در دست بررسی است که نشان می‌دهند چگونه نیروهای آی،اس،آی برخی از مقامات طالبان را تشکیل می‌دهند (Quinlan,2012:6).

بنابراین می‌توان دریافت که با توجه به نفوذ گسترده نیروهای نظامی پاکستان در سیاست و زدوبندهای آنها با افراطیون و نیز حداقل به طور غیرمستقیم به علت انواع وابستگی‌های سیاسی و اقتصادی پاکستان به ایالات متحده، بین پاکستان و گروه–های تروریستی اشتراک منافع (به عنوان مثال مهار ایران و حمایت از سیاست‌های منطقه‌ای عربستان سعودی) وجود دارد. از اینرو، ادعای آمریکا مبنی بر استفاده از پهپادها جهت مبارزه تمام عیار با تروریسم در پاکستان مورد تردید قرار می گیرد. به عبارتی، ادعای مبارزه با تروریسم از طریق حمله هوایی بوسیله پهپادها، ولو اینکه در مواردی منجر به کشتار تروریست ها گردد اما فرصت‌هایی را برای آمریکا فراهم نموده تا از این طریق اهداف منطقه ای خود را دنبال نماید که در ذیل به مواردی از آنها اشاره می کنیم.

1. Inter-Services Intelligence

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

۲-۱- جاسوسی از مناطق استراتژیک آسیای جنوب غربی

بیشتر پهپادهای ایالات متحده مسلح نیستند و تنها یکی از کارکردهای ضعیف آنها (در مقایسه با سایر کارایی‌ها) حمله علیه اهداف مشخص در افغانستان، پاکستان و دیگر کشورهاست. گذشته از این، پهپادها سلاح‌هایی استراتژیک جهت یک جنگ تمام عیار مانند جنگنده‌ها به حساب نمی‌آیند و به اندازه نقاط قوتشان آسیب‌پذیر می‌باشند (John & Abizaid,2014:10).

در واقع اصلی‌ترین کارآیی این هواپیماها؛ شناسایی و جاسوسی می‌باشد.(Zen-ko,2013:vii) پهپادهای جاسوسی ویژه شناسایی و عکسبرداری، در قلمرو هوایی دشمن نفوذ می‌کنند و از مواضع مورد نظر عکسبرداری می‌کنند. فیلم‌هایی که از این هواپیماها بدست می‌آید، لحظه به لحظه به مراکز فرماندهی زمینی، ماهواره‌ها و یا هواپیماهای مادر مخابره می‌شوند. هم‌اکنون پیشرفته‌ترین هواپیمای بدون سرنشین جاسوسی دنیا متعلق به آمریکاست. این هواپیما لقب شاهین جهان[1] را دارد و در بازه زمانی طولانی پرواز می‌کند. پهپاد پایونیر[2] نیز برای نظارت و شناسایی اهداف نظامی بکار برده می‌شود. سیستم‌های مجهز این سیستم مانند سیستم عکسبرداری راداری (SAR)، دوربین‌های ویدئویی اپتیکال، سیستم نظارت مستقیم مادون قرمز (FLIR)، می‌توانند تصاویر نظارتی دقیقی را فراهم نموده و این اطلاعات را همزمان برای سربازان خط مقدم و یا فرماندهان نظامی ارسال داشته و یا از طریق ماهواره‌های مخابراتی به سایر قسمت‌های جهان ارسال کند (عشرتی،۱۳۹۰).

روزنامه نیویورک تایمز می‌آورد: در سال ۲۰۰۰ م آمریکا کمتر از ۵۰ فروند هواپیمای بدون سرنشین در منطقه آسیای جنوب غربی داشت که بیشتر آنها از نوع جاسوسی بودند. اما در حال حاضر، پنتاگون از ۷۰۰۰ هواپیمای بدون سرنشین که تکنولوژی ساخت آنها نیز روز به روز در حال پیچیده‌تر شدن است؛ استفاده می‌کند. جالب اینکه بیشترین تعداد پایگاه‌های شناخته شده پهپادهای سیا در کشور پاکستان است. پایگاه شهباز، پایگاه هوایی چاکلالا، پایگاه کویته، پایگاه تربلا و پایگاه نظامی پیشاور از پایگاه‌های اصلی پهپادهای متعلق به سیا هستند که یکی از ماموریت‌های اصلی آنها جاسوسی، شناسایی و گشت‌زنی در سرتاسر نقاط استراتژیک منطقه از جمله ایران، سوریه و عراق است (امین‌آبادی،۱۳۹۰/۱۱/۱۰).

1. Hawk Global
2. Pioneer

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

۲-۲- آزمایش و به روزرسانی فناوری پهپادها در حوزه عملیاتی فتا

بسیاری از محققان نگران آنند که استفاده ایالات متحده از تکنولوژی کشتار جمعی پهپادها این کشور را قادر سازد تا کشتار هدفمند را در سطحی گسترده و بی‌سابقه به راهبرد خود در سرتاسر جهان مبدل کند؛ چرا که راهبرد جدید نظامی آمریکا نشان می‌دهد که پنتاگون سرمایه‌گذاری بسیار سنگینی برای افزایش تعداد هواپیماهای بدون سرنشین خود انجام داده است (John & Abizaid,2014:9). لذا منطقی است که برای بهره‌برداری هرچه بیشتر از این سرمایه‌گذاری، یک حوزه عملیاتی با اهدافی واقعی مانند منطقه فتا هم از حیث فنی نقاط ضعف پهپادها را پوشش می‌دهد و هم دامنه استفاده از پهپادها را از جاسوسی به کارکردهایی تخصصی چون کشتار هدفمند گسترش می‌دهد.

اگرچه، اولویت اول آمریکا در استفاده از پهپادها مربوط به عملیات شناسایی و جاسوسی است اما به تدریج این کاربرد، جنبه نظامی نیز به خود گرفته است. به عنوان مثال، در سال ۱۹۹۴ م یکی از معروفترین پهپادهای شناسایی جهان یعنی «پرودیتور» اولین پرواز خود را انجام داد. این پهپاد امروزه بیشتر به دلیل کشتار هدفمند به وسیله موشک‌های هدایت شونده به شهرتی جهانی رسیده است. در حالیکه این پهپاد در اصل یک مدل شناسایی بوده است. اگر چه پردیتور از سالهای پایانی دهه ۹۰ میلادی پروازی‌های شناسایی خود را بر روی مناطقی مثل یوگسلاوی سابق آغاز کرد. اما علت عمده موفقیت‌آمیز بودن عملیات آن به کاربرد این پهپاد در کشور پاکستان در سال‌های اخیر برمی‌گردد. این پهپاد اولین بار در سال ۲۰۰۱ م به موشک‌های ضد تانک هلفایر مجهز شده و تبدیل به اولین پهپاد مسلح جهان شد (وبگاه نظامی آی آر ارتش [جمهوری اسلامی ایران]،۱۳۹۱/۱۲/۲۷).

۳-۲- افزایش حضور نظامی در منطقه غرب آسیا به بهانه مبارزه با تروریسم

تجربه تاریخی نشان داده که قدرت‌های بزرگ برای افزایش انواع نفوذ خود در منطقه غرب آسیا به بهانه مبارزه با حرکت‌های اجتماعی و سیاسی ضد سیستمیک نظیر اقدامات افراطیون اسلامی و دزدان دریایی، نهایت بهره را برده و می‌برند. این نگاه از قبل نیز وجود داشته است. بطور مثال«در قرن هجدهم، انگلستان یک قدرت بزرگ استعماری در منطقه خلیج فارس بود و در پی بهانه‌ای بود تا هم به حضور خود [در منطقه خلیج فارس] مشروعیت بخشد و هم نفوذش را گسترش دهد. فعالیت دزدان دریایی این بهانه را فراهم کرد و انگلستان با

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعية دراسات العالم الاسلامي
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

ادعای سرکوبی آنها در خلیج فارس وارد عمل شد» (اسدی،:۹۳۱۳۹۰). پس از حملات ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ نیز، رئیس جمهوری وقت آمریکا سیاست جنگ علیه تروریسم را مطرح کرد. به اعتقاد بوش دولت آمریکا پس از این حملات با القاعده وارد جنگ شده و حق دارد که در این نبرد از امکاناتی مانند هواپیماهای بدون سرنشین، استفاده کند. عده‌ای معتقد بودند که با تغییر دولت در آمریکا و روی کار آمدن باراک اوباما این نظریه به فراموشی سپرده می شود. اما واقعیت نشان داد که اینگونه نیست و نهایتا اوباما نیز همان سیاست بوش را دنبال نمود.

به طور مثال، بعد از واقعه ۱۱ ستامبر، نگرانی در میان کشورهای غربی و آمریکا درباره این احتمال که «افزایش بی‌ثباتی سیاسی در پاکستان علاوه بر اینکه می‌تواند منجر به ساخت تسلیحات اتمی در پاکستان شود، می‌تواند خطراتی چون به سرقت رفتن مواد اتمی خطرناک آسیب‌پذیر بوسیله گروه‌های افراطی را در بر داشته باشد»، را دوچندان نمود (Malik Qa-sim,2013:2). بنابراین، حضور نیروهای نظامی ایالات متحده در کشورهای آسیای میانه و پاکستان و متعاقبا ضرورت ایجاد پایگاه‌های هواپیماهای بدون سرنشین به بهانه نابودی تروریسم در منطقه روند افزایشی پیدا نمود (Alam,2004:537).

اقدامات ضد حقوق همبستگی آمریکا در ارتباط با استفاده از پهپاد در پاکستان

در چارچوب اصول حقوق همبستگی، ذی‌نفعان ممکن است افراد، مردم و دولت‌ها باشند (صلح‌چی و درگاهی، ۱۳۹۳: ۱۶۸-۱۴۳). از طرفی متعهدین از جمله دولت‌ها موظفند حقوق ذی‌نفعان را رعایت نمایند. اما مطالب فوق نشان می‌دهد که هدف اصلی آمریکا در به کار بردن هواپیماهای بدون سرنشین در منطقه فتا، نه مبارزه با تروریسم بلکه ملاحظات راهبردی جاسوسی، تکنیکی و نظامی در منطقه جنوب غرب آسیا می‌باشد. حال آنکه این موضوع به طور کاملا محسوس و ملموس سبب نقض حقوق بین‌الملل، حکومت و مردم پاکستان در قالب حقوق همبستگی گردیده است.

۱- سوء استفاده از حقوق بین‌المللی بشر دوستانه[1] در بکارگیری پهپاد

در سپتامبر سال ۲۰۱۱ م، برنان، مشاور امنیت ملی اوباما در دانشگاه هاروارد طی سخنانی

۱. حقوق بشر و حقوق بین الملل بشر دوستانه، هر دو شاخه‌ای پر اهمیّت از حقوق بین‌الملل (عمومی) محسوب می‌شوند؛ اصل احترام به انسان و کرامت ذاتی او پایه و اساس هر دو حقوق است؛ معاهدات حقوق بین‌الملل بشر دوستانه و نیز معاهدات حقوق بشری، هر دو بر خلاف سایر معاهدات بین‌المللی مبتنی بر اصل تقابل نمی‌باشند؛ و دو حقوق در توسعه و تدوین یکدیگر تاثیر متقابل داشته‌اند. از جمله تأثیر حقوق بشر در تدوین پروتکل‌های الحاقی به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو و تأثیر حقوق بشر دوستانه در تدوین کنوانسیون حقوق کودک (سلیمان‌زاده،۱۳۹۳).

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

اعلام کرد میدان جنگ بین دولت آمریکا و شبکه القاعده نامحدود است. در حالیکه این ادعا در تعارض با تعاریف حقوق بین المللی بشردوستانه است؛ چرا که قوانین حقوق بین‌المللی بشردوستانه مربوط به زمان جنگ و درگیری مسلحانه است. استفاده از پهپاد در زمان جنگ بر اساس قوانین حقوق بشردوستانه مجاز است اما این اقدام در زمان صلح مجاز نخواهد بود. طبق کنوانسیون‌های ژنو، درگیری دو دولت، حالت جنگی ایجاد می‌کند و در جریان آن، حقوق بشر دوستانه باید مورد توجه قرار گیرد. بر این اساس، نمی‌توان در یک درگیری، تمام اماکن و افراد را مورد هدف قرار داد. افرادی که به طور مستقیم در جنگ حضور ندارند، نباید هدف قرار داده شوند. بنابراین برای هدف‌گیری افراد توسط پهپادها باید دو شرط وجود داشته باشد: اول این که باید ثابت کنیم که درگیری مسلحانه وجود دارد و دوم این که افرادی که مورد هدف قرار گرفته‌اند، در درگیری نقش داشته‌اند (وبگاه دیپلماسی ایرانی،۱۳۹۳/۰۹/۱۰).

از اینرو، شورای حقوق بشر[1] سازمان ملل، به دنبال تعلیق آزمایش، تولید، انتقال، استقرار و استفاده از سلاح‌های خودکار از جمله پهپادهاست. براساس درخواست این شورا[2]، این تعلیق تا زمانی دوام خواهد داشت که یک انجمن بین‌المللی بتواند قوانینی برای استفاده از این تسلیحات تنظیم کند. در حال حاضر استفاده از پهپادها، حقوق بین‌الملل را نقض می‌کند. کریستوف هاینس[3]، معتقد است که آمریکا، انگلیس و اسرائیل به طور خاص از ربات‌های قاتل که به ربات‌های خودکار کشنده[4] معروف هستند، استفاده می‌کنند که بدون هیچ دخالت انسانی، می‌تواند هدف‌گیری کرده و افراد را به قتل برساند. وی می‌افزاید: «تصمیم در مورد مرگ و زندگی در درگیری مسلحانه ممکن است نیازمند شفقت و مشاهده مستقیم باشد. انسان‌ها، با وجود اینکه جائزالخطا هستند، دست‌کم ممکن است این ویژگی‌ها را داشته باشند. در حالی که ربات‌ها قطعا چنین ویژگی را ندارند. این ربات‌ها نباید قدرت تعیین مرگ و زندگی موجودات بشری را داشته باشند» (مرصادنیوز،۱۳۹۲/۰۲/۱۳).

1. Human Rights Council

۲. این شورا همچنین در ۲۸ مارس ۲۰۱۴، قطعنامه (A/HRC/25/L.32) را به تصویب رساند که بر طبق آن ایالات متحده می‌بایست عملیات نظامی هواپیماهای بدون سرنشین مسلح را مطابق با قواعد حقوق بین‌الملل شامل حقوق بین‌الملل بشر دوستانه و حقوق بشر تضمین نماید. بیشترین نگرانی این قطعنامه در ارتباط با سلاح‌هایی است که این پهپادها استفاده می‌کنند. در مقابل، ایالات متحده، شورای حقوق بشر را مرجعی ذیصلاح برای پاسخ به این نگرانی ندانست .(2014/03/justsecurity,27)

3. Christoph Haynes

4. LAR

فصلنامه علمی-پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

۲- نقض حاکمیت سیاسی و اجتماعی کشور پاکستان

همانطور که پیشتر بررسی نمودیم، وابستگی پاکستان به ایالات متحده در زمینه‌های مختلف، سبب شده است تا مقامات پاکستانی موضع شفافی در ارتباط با حملات هواپیماهای بدون سرنشین اخذ ننماید.[۱] از سویی مقامات پاکستان ابتدا به طور مخفیانه از حملات پهپادها حمایت می‌کردند؛ بطوریکه از سال ۲۰۰۴ تا سال ۲۰۰۷ م، دولت پاکستان مسئولیت حملاتی را که آمریکا انجام داده بود، می‌پذیرفت و بدین ترتیب به آمریکا اجازه می‌داد تا هرگونه مشارکت در حملات را تکذیب کند. بر اساس مکالماتی که ویکی لیکس افشا کرده، در سال ۲۰۰۸ م نخست‌وزیر وقت پاکستان چندین بار به مقامات سفارت آمریکا گفته است «تا زمانی‌که حملات پهپادها به نفع جوامع برتر (پاکستان) باشد، به آن اهمیت نمی‌دهم. ما در شورای ملی به آن اعتراض خواهیم کرد و بعد آن را نادیده می‌گیرم» .(Global Justice Clin-ic,2012:15) از سویی دیگر، مقامات پاکستانی، اعتراض خود را نسبت به حملات پهپادهای آمریکا در فتا، به خصوص در سال ۲۰۱۲ م، با صدای بلند اعلام کرده‌اند و عنوان نموده اند که حملات غیر قانونی، در تناقض با حق حاکمیت پاکستان و غیرسازنده است.(Global Justice Clinic,2012:16)

مردم پاکستان نیز به عنوان یکی از ارکان حاکمیتی، همواره خشم خود را از حملات موشکی پهپادها چه در نظرسنجی‌ها و چه در تظاهرات، ابراز داشته‌اند. آمار مرکز تحقیقاتی پیو نشان می‌دهد که در اثر این حملات، ۷۴ درصد از مردم پاکستان، آمریکا را دشمن خود می‌پندارند و ضمن اینکه از حمله این پهپادها به کشور خود ناراضی هستند ایالات متحده را ناقض صلح می‌دانند. تنها ۱۳ درصد از آنها روابط با آمریکا را مطلوب دانسته‌اند[۲].(Pew Research Center, 2012:1-17) با این اوصاف، با توجه به مخالفت رسمی دولت و مردم پاکستان از حمله هواپیماهای بدون سرنشین به این کشور، نفس این حملات، نقض کننده حقوق همبستگی می‌باشد چه برسد به اینکه موجب کشتار غیر نظامیان گردد.

---

۱. در منطقه غرب آسیا دولتهای شکننده (پاکستان، افغانستان، عراق، سوریه، یمن) مأمن و محیط گسترش بی ثباتی به کشورها و مناطق دیگر هستند (کرم‌زادی، ۱۳۹۵: ۱۲۳).

۲. در سال ۲۰۱۳، شهروندان آمریکایی نیز به سیاست‌های دولتمردان خود در خصوص استفاده از پهپادهای قاتل علیه مردم پاکستان، یمن، سومالی، افغانستان و حتّی خود آمریکا (چرا که کنگره آمریکا با تصویب لایحه‌ای به دولت اجازه داد تا سال ۲۰۲۰، امکان استفاده از ۳۰ هزار پهپاد جاسوسی در حریم هوایی این کشور را فراهم آورد) (Washington 2012/02/times,07) نیز در مقابل کاخ سفید تجمع کردند.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

۳- نقض حقوق ساکنان فتا

نقض حقوق غیر نظامان بومی ساکن منطقه فتا از چند جهت قابل بررسی است:

۳-۱-کشتار غیرنظامیان

به گزارش پایگاه مجازی امنیت بین‌الملل به طور کلی تا ۱۷ ستامبر ۲۰۱۵ م، پهپادهای آمریکایی ۴۰۱ بار به پاکستان حمله کرده‌اند (بوش ۴۸ حمله و اوباما ۳۵۳ حمله انجام داده است). بین ۲۲۸۲ تا ۳۶۲۱ نفر در اثر این حملات جان باخته‌اند. از این تعداد گفته شده ۱۸۵۱ تا ۳۰۲۸ نفر از اعضای گروه‌های تروریستی بوده‌اند و ۲۵۵ تا ۳۱۵ نفر غیرنظامی بوده‌اند. و بین ۱۷۶ تا ۲۷۸ نفر مجهول‌الهویه هستند..(International Security,2015)

آمار دفتر روزنامه‌نگاری تحقیقی تا اول سپتامبر ۲۰۱۵ م، مبنی بر این است که هواپیماهای بدون سرنشین تا به حال، ۴۲۱ بار به منطقه فتا حمله کرده‌اند (بوش ۵۱ حمله و اوباما ۳۷۰ حمله موشکی)، جمعاً بین ۲۴۷۶ تا ۳۹۸۹ نفر به قتل رسیده‌اند. در بین مقتولین آمار غیرنظامیان از ۴۲۳ تا ۹۶۵ نفر متغیر است که تخمین زده می‌شود حدود ۱۷۲ تا ۲۰۷ نفر از آنها کودک باشند.(The Bureau of Investigative Journalism,2015) این در حالی است که مؤسسه مطالعات آمریکا به نقل از وزیر کشور پاکستان می‌نویسد، که حدود ۸۰ درصد از کشته‌های ناشی از عملیات هواپیماهای بدون سرنشین در کشورش شهروندان عادی بوده‌اند (مؤسسه مطالعات ملی آمریکا، ۲۰۱۳/۰۵/۱۵).

۳-۲- عدم امنیت روانی ساکنان فتا: ترس و وحشت از حمله پهپادها

عفو بین الملل در گزارشی تحت عنوان «آیا من نفر بعدی خواهم بود[1]» می‌نویسد: ساکنان منطقه فتا در ترس کامل از حمله موشکی پهپادها به سوی آنها به سر می‌برند. تعدادی از پزشکان محلی می‌گویند: برخی از مردم، شب‌ها بدون استفاده از کپسول آرامبخش نمی‌توانند بخوابند. آنها همیشه در این فکر هستند با حمله پهپاد بعدی چه سرنوشتی در انتظار آنها خواهد بود. مردم همچنین از اجتماع نمودن در مسجد و یا مکان‌های دیگر به علت هراس از حمله هواپیماها به اجتماعات، خودداری می‌کنند. یکی از ساکنان، به عفو بین‌الملل می‌گوید: همه مضطرب هستند. آنها نمی‌توانند از خانه‌هایشان بدون ترس از حمله پهپادهای آمریکایی خارج شوند. مردم وضعیت روحی و و روانی مناسبی ندارند. یا شخصی دیگر تأکید دارد: ما

1. "Will I be Next?"

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

از شدت صدای بلند پهپادها نمی‌توانیم بخوابیم و حتی زمانی که آنها در منطقه پرواز نمی‌کنند، ذهن ما آکنده از ترس حمله آنهاست .(Amnesty International ,2013:31)

۳-۳- اختلال در امور اقتصادی، آموزشی و مذهبی مردم منطقه

در مصاحبه‌های متعدد با ساکنان منطقه مشخص شده که حملات پهپادها تأثیر مخربی بر فعالیت‌های اقتصادی و بازرگانی داشته است. به علت حملات هواپیماهای بدون سرنشین، مردم از رفتن به بازارها خودداری می‌کنند و درآمد برخی از کسبه حتی به یک چهارم تقلیل پیدا کرده است. مردی می‌گوید: وقتی در بازار راه می‌رویم، واهمه داریم که افراد و اتومبیل‌هایی که در اطراف ما در حال حرکت هستند مورد حمله پهپادها قرار گیرند. همچنین، این حملات مستقیماً[1] بر روی تحصیل دانش‌آموزان به سه دلیل اثر منفی گذاشته است. اولا برخی از محصلین به طور مستقیم کشته، زخمی و یا به بیمارهای روانی دچار می-گردند؛ ثانیا برخی در اثر از دست دادن والدین، مجبور به کار هستند و ثالثا برخی از خانواده‌ها به دلیل ترس از حملات پهپادها، فرزندان خود را از ادامه تحصیل منع کرده‌اند. همچنین مردم این ناحیه از این موضوع بسیار ناراحت هستند که به علت ترس از حمله پهپادها نمی‌توانند در مراسم مذهبی مانند تشییع جنازه و خاکسپاری و یا حتی اقامه نماز در مساجد شرکت نمایند .(Global Justice Clinic,2012:85-92) این در حالی است که طبق مبانی و اصول حقوق همبستگی، هیچ دولتی حق ندارد انواع غیرنظامیان بومی یک ناحیه و یا یک کشور را با مخاطرات جانی مواجه سازد، به هر وسیله‌ای سبب ترس و وحشت آنها گردد و نهایتاً، در امور روزانه آنها اختلال ایجاد نماید. جدول ذیل به ابعاد حقوق بشری حملات پهپادهای آمریکا به ساکنان غیر نظامی فتا می پردازد.

۱. به شکل غیرمستقیم نیز، دانش‌آموزان از این شکایت دارند که به خاطر حملات هواپیماها؛ ما نمی‌توانیم چیزهای زیادی یاد بگیریم. چون پهپادها دائما در بالای سر ما پرواز می‌کنند و این برای ما وحشتناک است.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

ابعاد حقوق بشری حملات پهپادهای آمریکا به ساکنان غیر نظامی فتا			
مبانی حقوق همبستگی	آمریکا و نقض حقوق همبستگی	آمریکا و نقض حقوق همبستگی در پاکستان	عملکرد ضدّ حقوق همبستگی آمریکا در استفاده از پهپاد در منطقه فتا
حق صلح	استفاده از بمب اتم، اقدامات ضدّ حقوق بشردوستانه	حمایت از تروریسم، افزایش نفوذ نظامی	کشتار غیر نظامیان ساکنان فتا
حق مردمان بومی	نقض حقوق مهاجران	آزمایش پهپادهای قاتل	اختلال در امور اجتماعی، مذهبی و فردی ساکنان فتا
حق تعیین سرنوشت	اقدام‌های متعدد به کودتا	جاسوسی از مناطق استراتژیک	نقض حاکمیت سیاسی
حق توسعه	تحریم غیر قانونی	وابستگی اقتصادی	اختلال در امور اقتصادی ساکنان فتا

جدول شماره ۱- منبع: نویسندگان

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

نتیجه گیری

در کنار حقوق اجتماعی و سیاسی که از حقوق بدیهی و اساسی بشر در دنیای امروز می‌باشند، نسل سوم حقوق بشر یا حقوق همبستگی مطرح است؛ به طوری که صلح‌مداری، پاسداشت حقوق مردم بومی، احترام به حاکمیت دول و رعایت حقوق بشردوستانه از مهم‌ترین مولفه‌های نسل سوم حقوق بشر هستند که دولتها نباید آنها را نقض نمایند. در تجزیه و تحلیل تخلفات حقوق بشری حملات پهپادهای آمریکایی به خاک پاکستان در چارچوب حقوق همبستگی دیدگاهی غالب وجود دارد که عموما بواسطه سازمان‌های بین‌المللی حقوق بشری ارائه می‌گردد.

بحث اصلی سازمان‌های مزبور بر این ایده استوار است که ایالات متحده آمریکا از سال ۲۰۰۴ م، به منظور مبارزه با تروریسم جهت تامین امنیت ملی خود، حملاتی موشکی گسترده‌ای را بوسیله هواپیماهای بدون سرنشین در منطقه فتا در پاکستان صورت داده است که منجر به کشته شدن غیر نظامیان و وارد شدن صدمات روحی–روانی و اقتصادی بر آنها در جهت نقض حقوق همبستگی شده است. لذا نهایت درخواست آنها پاسخگویی و شفافیت عملکرد ایالات متحده در مبارزه با تروریسم به منظور کاهش تلفات مالی و آسیب‌های روانی برای ساکنان بومی است.

اما آیا این دیدگاه می‌تواند زوایا و ریشه‌های استمرار حملات و عدم موفقیت در نابودی تروریسم و نتیجتاً نقض حقوق ساکنان فتا بواسطه آمریکا را تحلیل نماید؟ در واقع گرچه دیدگاه فوق توانسته نقض حقوق غیرنظامیان را توضیح دهد، اما به نوعی به اقدامات ایالات متحده در بکار بستن پهپاد در پاکستان نیز مشروعیت و رسمیت بخشیده است. در حالیکه شواهد نشان می‌دهد دلیل آمریکا در ارتباط با استفاده از هواپیمای بدون سرنشین، مبارزه تمام عیار با تروریسم و افراط‌گرایی نیست. چرا که به هر اندازه که حجم استفاده از پهپاد افزایش یافته، نه تنها از حجم فعالیت‌های گروهای تروریستی کاسته نشده است، بلکه بیشتر نیز شده است. در واقع استفاده از پهپاد برای آمریکا در یک منطقه استراتژیک مانند آسیای جنوب غربی مزایایی متعددی فراتر از مبارزه تروریسم دارد.

در حقیقت آمریکا از پایگاه‌های هواپیماهای بدون سرنشین در پاکستان جهت انجام ماموریت های جاسوسی از مناطق حساس نظامی و راهبردی منطقه جاسوسی استفاده

فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

می‌کند. این کشور به دلیل روابط حسنه امنیتی با مقامات پاکستانی، از منطقه فتا به عنوان یک آزمایشگاه واقعی جهت به روز کردن فنّاوری این تسلیحات خودکار استفاده می‌کند؛ به نحوی که تلاش دارد به موازات پیشرفت پهپادهای جاسوس، پهپادهای قاتل نیز، از حیث کیفی و کمی پیشرفت نمایند. به علاوه، این امر تسهیلاتی را فراهم می‌نماید تا ایالات متحده در سایه مبارزه با تروریسم، حضور نظامی خود را از طریق افزایش پهپاد در منطقه، فزونی بخشد.

بنابراین می توان ادعا نمود تا زمانی که استدلال آمریکا مبنی بر مبارزه با تروریسم در پاکستان و یا افغانستان مورد استقبال جامعه مدنی جهانی قرار گیرد و از لایه‌های سیاسی و استراتژیک مسئله غفلت شود؛ موارد زیادی از تخلفات این کشور در زمینه استفاده از پهپاد در چارچوب حقوق همبستگی را شاهد خواهیم بود.

در همین راستا، ایالا متحده آمریکا از سه جهت حقوق همبستگی در ارتباط با استفاده از پهپاد در پاکستان را نقض می‌کند. اولاً، صرف استفاده از پهپاد در زمان صلح، نقض حقوق بین‌الملل است؛ چرا که هیچ‌گونه جنگی بین دولت پاکستان و آمریکا در جریان نیست و استفاده از پهپاد به منظور مبارزه با تروریسم، نقض حقوق ساکنان بومی و محلی مردم پاکستان است. لذا افرادی که تروریست نیستند و مورد حمله هواپیماهای بدن سرنشین آمریکا قرار می‌گیرند، از آسیب‌دیدگان اصلی این قضیه هستند.

ثانیاً، استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین موجب نقض حاکمیت سیاسی و اجتماعی پاکستان می‌شود. این مسئله همواره مورد توجه مسئولین پاکستانی و اقشار گوناگون ملت پاکستان به رغم کارشکنی برخی از کارگزاران پاکستانی بوده است. توجه به این واقعیت که نقض حاکمیت ملی یک کشور در چارچوب نقض سازه‌های اصلی حقوق همبستگی است، بسیار حائز اهمیت است. جامعه پاکستان حملات هواپیماهای بدون سرنشین ایالات متحده آمریکا در خاک کشور خود را برنمی‌تابند و همواره نسبت به آن اعتراض داشته‌اند.

ثالثاً، نقض حقوق ساکنان بومی منطقه فتا در تمامی ابعاد فیزیکی، روانی، اجتماعی، اقتصادی، آموزشی و مذهبی بواسطه حملات هواپیماهای بدون سرنشین ایالات متحده واضح و مبرهن است. حملات پهپادها به معنی واقعی کلمه امور مردم منطقه را مختل نموده است. این در صورتی است که طبق سازه‌های حقوق همبستگی، هیچ دولتی حق ندارد انواع غیرنظامیان بومی یک منطقه را با تهدیدات خاصی روبرو نماید.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

منابع و مآخذ:

الف) فارسی

- امور تحقیق و پژوهش کمیسیون حقوق بشر اسلامی ایران، (۱۳۸۸)، «آشنایی با حقوق همبستگی در موازین بین‌المللی (نسل سوم حقوق بشر)»، تهران: *کارگروه حقوق همبستگی*، شماره ۱، صص، ۶-۱.
- آبراهامیان، یرواند، (۱۳۹۲)، کودتا: ۲۸ مرداد، *سازمان سیا و ریشه‌های روابط ایران و آمریکا در عصر مدرن*، ترجمه محمدابراهیم فتاحی، تهران: نشر نی.
- اسدی، بیژن، (۱۳۹۰)، *خلیج فارس و مسائل آن*، انتشارات: سازمان مطالعه و تدوین (سمت).
- امین‌آبادی، محمد (۱۳۹۰/۱۱/۱۰)، «جایگاه پرنده‌های جاسوس در استراتژی جدید آمریکا»، *خبرگزاری فارس*، شماره: ۱۳۹۰۱۱۱۰۰۰۰۲۷۰.
- انصاری، باقر، (۱۳۹۰)، «مبانی حقوق همبستگی»، *فصلنامه حقوق*، دوره ۴۱، شماره ۴، صص، ۴۰-۲۱.
- باقی، مریم، (۱۳۸۹)، «نسل‌های تازه حقوق بشر در راه است»، *ماهنامه علوم انسانی مهرنامه*، شماره ۷.
- پوراحمدی میبدی، حسین و محمدی لرد، عبدالمحمود، (۱۳۹۰)، «سازمان‌های بین‌المللی، محیط زیست و مسائل اقتصادی شمال-جنوب»، *فصلنامه علوم محیطی*، سال ۸، شماره ۳. صص، ۱۴۴-۱۲۹.
- ذاکریان، مهدی، (۱۳۷۸)، «جایگاه آمریکا و اسرائیل در کنوانسیون‌های بین‌المللی حقوق بشر»، *فصلنامه مطالعات منطقه‌ای*، شماره۱، صص، ۳۶-۲۱.
- صلح‌چی، محمدعلی و درگاهی، رامین، (۱۳۹۳)، «بررسی ماهیّت حقوق همبستگی: حقوق جمعی یا مردمی»، *فصلنامه پژوهش حقوق عمومی*، دوره ۱۵، شماره ۴۱، صص، ۱۶۸-۱۴۳.
- عسگریان، عباسقلی؛ صارم، شیراوند؛ نجفلوی ترکمان، مجید؛ ادیب سرشکی، میلاد، (۱۳۹۴)، «تحلیل گفتمانی نگاه بازیگر آمریکایی و ایرانی به مفهوم تروریسم»، *فصلنامهٔ پژوهشهای سیاسی جهان اسلام*، سال ۵، شماره ۲، صص، ۱۸۳-۱۴۵.
- فروغی‌نیا، حسین، (۱۳۹۰)، «بین‌المللی شدن حقوق بشر و دگردیسی در مفهوم حاکمیت دولتها در عصر جهانی شدن»، *فصلنامه حقوق بشر اسلامی*، سال ۱، شماره۱، صص، ۱۸۷-۱۵۹.
- کرم‌زادی، مسلم، (۱۳۹۵)، «سلفی گرایی جهادی- تکفیری و آیندهٔ ثبات سیاسی در منطقه خاورمیانه»، *فصلنامهٔ پژوهشهای سیاسی جهان اسلام*، سال ۶، شماره ۱، صص، ۱۴۲-۱۱۳.
- لطفیان، سعیده، (۱۳۸۸)، «مداخله نظامیان در سیاست خاورمیانه»، *فصلنامه سیاست*، دوره ۳۹، شماره ۴، صص، ۲۵۰-۲۲۵.
- محبوبی، قربانعلی، شهوند، شهراد و عظیم زاده، جعفر، (۱۳۹۳)، «حضور نیروهای نظامی خارجی در افغانستان و گسترش افراط‌گرایی فرقه‌ای در پاکستان (۲۰۰۱ تا ۲۰۱۱)»، *فصلنامه مطالعات جهان اسلام*، سال ۲، شماره ۱، صص، ۳۰-۱.
- میرمحمدی، مصطفی و صادقی، جلال، (۱۳۹۴)، «حق همبستگی و همبستگی بین‌المللی: چالش‌های فرارو و آخرین تحولات»، *فصلنامه پژوهش حقوق عمومی*، سال ۱۷، شماره ۴۹، صص، ۱۳۲-۱۰۷.

انجمن مطالعات جهان اسلام
Islamic World Studies Association
جمعیة دراسات العالم الاسلامی
فصلنامه علمی -پژوهشی
پژوهشهای سیاسی جهان اسلام

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

ب) خارجی

- Alam, Shah, (2004), "Iran-Pakistan Relations: Political and Strategic Dimensions", *Strategic Analysis*, Vol. 28, No. 4, pp, 526-547.
- Akbar Zaidi, S.(2011), *"Who Benefits From U.S. Aid to Pakistan?"*, yoketab.com/redir.aspx?token.
- America government, (2014), "Human rights in brie", *United States Department of State*, http://www.google.com/url?humanrights.pdf&ei
- *American Civil Liberties Union,* (2012), "Human Rights Violations on the United States-Mexico Border", http://www.google.com/url?sa
- *Amnesty International*, (2014), "Syria", Middle East and North Africa, http://www.amnestyusa.org/our-work/countries/middle-east-and-north-africa/syria
- *Amnesty International*, (2013), "Will I be Next?", https://www.amnestyusa.org/sites/default/files/asa330132013en.pdf
- Birkentha, Sara, (2012), "Us drone strikes in Pakistan: a Strategic analysis", *Keck Center for International and Strategic Studies*.
- Botelho, Greg and Brittain, Becky, (2014), "Obama to seek more aid for moderate rebels in Syria", *CNN* June 27, Updated 1058 GMT (1858 HKT), http://edition.cnn.com/2014/06/26/politics/syria-us-opposition-funding/
- *Global Justice Clinic*, (2012), "Living Under Drones , Death, Injury, and Trauma to Civilians From US Drone Practices in Pakistan", http://chrgj.org/wp-content/uploads/2012/10/Living-Under-Drones.pdf
- *Human Rights Watch*, (2014), "A Wedding That Became a Funeral US Drone Attack on Marriage Procession in Yemen", http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/yemen0214_ForUpload_0.pdf
- *Human Rights Watch*, (2015), "Joint Letter to President Obama Regarding "Targeted Killings" and Drone Strikes", https://www.hrw.org/news/2015/05/13/joint-letter-president-obama-regarding-targeted-killings-and-drone-strikes
- *Human Rights Watch*, (2014), "world Report", http://www.hrw.org/sites/default/files/wr2014_web_0.pdf
- *International Security*, (2014), "Drone Wars Pakistan: Analysis Pakistan Drone Strikes To Date", http://securitydata.newamerica.net/drones/pakistan-analysis.html

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

- John, Gen & Abizaid, P, (2014), *"The Task Force on US Drones Policy"*, http://www.stimson.org/images/uploads/task_force_report_final_web_062414.pdf

- Johnston, Patrick B & Sarbahi K, (2013), "*The Impact of US Drone Strikes on Terrorism in Pakistan and Afghanistan"*, http://patrickjohnston.info/materials/drones.pdf

- Just security, (27/03/2014), *"United Nations Human Rights Council Adopts Resolution Calling for Drone Transparency and Accountability",* https://www.justsecurity.org/8712/unhrc-adopts-drones-resolution/

- Kaltenthaler, Karl, Miller, William & Fair, Christine, (2012), *"The Drone War: Pakistani Public Attitudes toward American Drone Strikes in Pakistan"*, https://www.uakron.edu/dotAsset/4823799c-34eb-4b4f-992e-ac4a2261e0c4.pdf

- *Merriam Webster Dictionary*, (2013), Human Rights, http://www.merriam-webster.com/dictionary/human%20rights

- Malik Qasim, Mustafa, (2013), *"Are Pakistan's nuclear weapons safe?"*;http://www.issi.org.pk/publicationfiles/1299650081_87535106.pdf, 17/08/2014.

- Oakley, Robert B. and Gady Franz-Stefan, (2009), "Radicalization by Choice: ISI and the Pakistani Army", *Strategic Forum*, No. 247, pp, 1-8.

- *Pew Research Center*, (2012), "Pakistani Public Opinion EverMore Critical of U.S.", Pew Global Attitudes Project, http://www.pewglobal.org/files/2012/06/Pew-Global-Attitudes-Project-Pakistan-Report-FINAL-Wednesday-June-27-2012.pdf

- Quinlan, Phillip J.(2012), "Pakistan: A Conflicted Ally in the Fight Against Terrorism Since 9/11", *Global Security Studies*, Volume 3, Issue 1, pp, 1-14.

- Rezai, Ramin, (1998), *"Generation of Human Rights"*, http://www.google.com/#bav=on.2,or.r_qf.&fp=7033c00f88795d1f&q=r

- *The Bureau of Investigative Journalism*, (2015), "Get the data: Drone wars", https://www.thebureauinvestigates.com/category/projects/drones/drones-graphs/

- *The New York Tims*, (23/05/2013), "Obama's Speech on Drone Policy", http://www.nytimes.com/2013/05/24/us/politics/transcript-of-obamas-speech-on-drone-policy.html?_r=0

- Washington times, (07/02/2012), *"Drones over U.S. get OK by Congress",* http://www.washingtontimes.com/news/2012/feb/7/coming-to-a-sky-near-you/?page=all, (03/11/2015).

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]

- Zenko, Micah, (2013), *"Reforming U.S. Drone Strike Policies",* Council Special Report No. 65.

ج) اینترنتی

– سلیمان‌زاده، (۱۳۹۳)، «رابطه حقوق بشر با حقوق بین‌الملل بشر دوستانه»، *پژوهشکده باقرالعلوم (ع)*، در سایت: http://www.pajoohe.com/fa/index.php?Page=definition&UID=29153 (بازیابی شده در تاریخ: ۱۳۹۴/۰۹/۲۵).

–عشرتی، علی، (۱۳۹۰)، *«آشنایی و بررسی هواپیماهای بدون سرنشین دنیا»*، در سایت: http://alborz261.blogfa.com/post-24.aspx (بازیابی شده در تاریخ: ۱۳۹۴/۰۷/۰۴).

– *مرصاد نیوز*، (۱۳۹۲/۰۲/۱۳)، «سازمان ملل خواستار توقف استفاده از پهپاد شد»، در سایت: http:// khabarfarsi.com/ext/5162826 (بازیابی شده در تاریخ: ۱۳۹۵/۰۳/۲۵).

– *مؤسسه مطالعات امریکا*، (۲۰۱۳/۰۵/۱۵)، «گسترش حملات پهپادی آمریکا در پاکستان و نقض مداوم حقوق بشر»، کد مطلب: ۲۶۹۰۶، در سایت:http://www.asipress.ir/vdcceoqi.2bqex8laa2.html (بازیابی شده در تاریخ: ۱۳۹۵/۰۵/۲۸).

– *وبگاه تخصصی حقوق و فقه*، (۱۳۹۹)، «بررسی نسل‌های سه گانه حقوق بشر»، http:// abolghasemshamabadi.blogfa.com/post/389 (بازیابی شده در تاریخ: ۱۳۹۹/۰۶/۱۵).

– *وبگاه نظامی آی آر ارتش [جمهوری اسلامی ایران]*، (۱۳۹۱/۱۲/۲۷)، «آشنایی با پهپاد پریدیتور امریکایی»، در سایت: http://irartesh.ir/post/741 (بازیابی شده در تاریخ: ۱۳۹۵/۰۸/۰۶).

–*وبگاه دیپلماسی ایرانی*، (۱۳۹۳/۰۹/۱۰)، «سوءاستفاده از حقوق بشردوستانه برای استفاده از پهپاد»، در سایت: www.irdiplomacy.ir/fa/page/1939906 (بازیابی شده در تاریخ: ۱۳۹۵/۰۱/۱۲).

DOI:۱۰.۲۱۸۵۹/priw-۰۹۰۳۱۱

به این مقاله این‌گونه ارجاع دهید:

دارا، جلیل؛ داوند، محمد (۱۳۹۸)، «تحلیل حضور آمریکا در آسیا از منظر حقوق همبستگی بررسی حملات هواپیماهای بدون سرنشین در پاکستان»، *فصلنامهٔ پژوهشهای سیاسی جهان اسلام*، س۹، ش۳، پاییز ۹۸، صص ۲۹۱–۲۶۵.

[Downloaded from priw.ir on 2026-11-25]